RAYMOND DAVIES yn trafod
y greadigaeth – yn y Gymraeg

O DRO i dro fe welir y ddwy gyfrol, **Hanes y Ddaear a'r Creaduriaid Byw** gan Oliver Goldsmith ar werth yn **Y Casglwr** – maent yn ddigon cyfarwydd i lyfrwerthwyr a chasglwyr llyfrau Cymraeg.

Roedd Oliver Goldsmith (1730-74) yn un o lenorion amlycaf y ddeunawfed ganrif – ef a ysgrifennodd y gomedi *She Stoops to Conquer* a'r nofel *The Vicar of Wakefield* ymhlith clasuron eraill.

Ond er ei enwogrwydd a'i ddawn lenyddol, dibynnwn bron yn gyfangwbl ar gofiannau amherffaith pobl eraill am wybodaeth o fywyd Goldsmith. Ni chadwodd ddyddiadur ac ond ychydig o'i lythyrau sy'n bodoli.

Yr un yw'r stori gydag R E Williams, sef cyfieithydd gwaith cynhwysfawr Goldsmith ar fyd natur i'r Gymraeg. Prin iawn yw'r wybodaeth fywgraffyddol a gawn o ffynonellau gwreiddiol. Ond pwy oedd R E Williams?

Gweinidog gyda'r Annibynwyr oedd Robert Edward Williams. Ar ôl bod yn fyfyriwr yn Athrofa Annibynnol y Bala, bu'n weinidog ar eglwysi yn Llanddeusant, Sir Fôn (1848-59), Rhuthun (1859-62), Birmingham (1863-66) a Chroesoswallt (1872-74). Yn ystod y blynyddoedd 1866-72 yr oedd ym Miwmaris yn canolbwyntio ar waith llenyddol. Ei ffugenw oedd 'Apeles'.

Croniclwyd hanes ei yrfa gan D J Williams yn ei lawysgrif **Hanes Coleg Bala Bangor** (Llawysgrif Llyfrgell Genedlaethol Cymru 15508D). Dim ond ychydig o wybodaeth ychwanegol sydd gennym am fywyd R E Williams a hynny am ddechrau a diwedd ei oes. Ganwyd ef yn 1825 yn fab i Edward Williams, crydd ym Mhwllheli ond yn 1834 symudodd gyda'i deulu i Faentwrog, lle yr oedd ei dad yn bregethwr cynorthwyol yng nghapel yr Annibynwyr.

Yn 1874, ymddeolodd o'r weinidogaeth ac aeth i fyw yn Lerpwl lle bu farw yn 1879. Yn ogystal ag ethryglau, cyhoeddodd bregethau a llyfrau ar gyfer yr Ysgol Sul ac ef oedd golygydd **Credoau y Byd** (1867-70), dwy gyfrol a seiliwyd ar *The Faith of the World* gan James Gardner.

* * *

CYFIEITHIAD o'r Saesneg gwreiddiol, sef *An History of the Earth and Animated Nature,* yw'r ddwy gyfrol sy'n dwyn y teitl **Hanes y Ddaear a'r Creaduriaid Byw.** Cyhoeddwyd yr argraffiad Saesneg cyntaf yn 1774, ar ôl marwolaeth yr awdur, ac fe'i ail gyhoeddwyd droeon gan wahanol gyhoeddwyr cyn i R E Williams ei gyfieithu i'r Gymraeg bron ganrif yn ddiweddarach.

Ymddangosodd **Hanes y Ddaear a'r Creaduriaid Byw** rhwng 1864 a 1867. Fe'i cyhoeddwyd gan Fullerton mewn rhannau y gellid eu rhwymo'n ddwy gyfrol gan y tanysgrifwyr. Wrth gwrs, y peth arbennig am y cyfrolau yw'r lluniau, sef 73 o engrafiadau dur wedi eu lliwio â llaw sy'n portreadu anifeiliaid y byd.

Yn wir, mae'r cyfrolau ymhlith yr harddaf a gyhoeddwyd yn ystod 'oes aur y cyhoeddwyr yng Nghymru', sef ail hanner y ganrif ddiwethaf, pan oedd galw cynyddol am lyfrau Cymraeg ym mhob pwnc.

Nid ymchwil gwreiddiol Goldsmith yw cynnwys y cyfrolau ond gwaith poblogaidd, cyffredinol ydyw yn seiliedig ar lyfrau naturiaethwyr eraill. Erbyn heddiw, ymddengys y gwaith yn hynod o hen ffasiwn yn wyneb datblygiad gwyddoniaeth – yn arbennig felly yr argraffiad Cymraeg gyda'i holl enwau anghyffredin ar anifeiliaid.

Awdur cyflogedig *The History of the Earth and Animated Nature* oedd Oliver Goldsmith a chyfieithydd hûr oedd R E Williams. Gwyddom fod y ddau yn dlawd – Goldsmith yntau yn ŵr afradlon yn ceisio ennill bywoliaeth drwy ysgrifennu llenyddiaeth, ac yn ddiau, yn derbyn gwaith cyfieithu er mwyn ychwanegu at ei gyflog fechan fel gweinidog megis R E Williams hefyd.

* * *

MAE rhannau amlwg hefyd gan Gymry eraill yn y stori hon. Yn gyntaf, Thomas Pennant (1726-98), y sŵolegydd enwog o Downing, Sir Fflint – gwyddom i Goldsmith ddefnyddio llawer ar ei lyfrau wrth baratoi ei *Animated Nature*. Ac yn ail, Gweirydd ap Rhys (Robert John Pryse, 1807-89), un o lenorion amlycaf Cymru'r ganrif ddiwethaf – ef a gyfieithodd yr *Intorductory View of the Animal Kingdom* sy'n fath o ragarweiniad i waith Goldsmith.

Mae'n werth nodi pan oedd R E Williams yn dechrau yn y weinidogaeth yn Llanddeusant, bu'n rhoi gwersi preifat i fab Gweirydd ap Rhys, sef John Robert Pryse, 'Golyddan' (1840-62).

Heddiw, tua £35 yw gwerth y ddwy gyfrol, **Hanes y Ddaear a'r Creaduriaid Byw** wedi eu rhwymo. Efallai y tybiwch y dylai fod mwy o werth ar gyfrolau sydd, wedi'r cyfan, yn cynnwys cymaint o luniau wedi eu lliwio â llaw.

Ond roedd yr argraffiad hwn yn un niferus iawn ac felly nid ydynt yn llyfrau prin. Hefyd, defnyddiwyd yr un platiau mewn argraffiadau Saesneg o'r gwaith a gyhoeddwyd gan Fullerton. Serch hynny, mae mwy o werth ar y rhannau mewn cloriau papur.

Cyhoeddwyd y gwaith mewn 36 o rannau misol – (swllt yr un) ac hefyd mewn deunaw rhifyn dwbwl (deuswllt yr un). Oes copiau felly gennych chi? Mae hyd yn oed y Llyfrgell Genedlaethol angen copïau felly!

LLYFRAU AR WERTH
Hedd ap Emlyn
Maes y Meillion, Ffordd Wrecsam, Johnstown, Wrecsam, Clwyd.
(Ffôn: (0978) 841356

JONES, T. Gwynn: Ceiriog – detholiad o'i weithiau.	£	1.50
PARRY-WILLIAMS, T.H: Ystoriau heddiw	£	1.00
WILLIAMS, Ifor: Lectures on Early Welsh Poetry	£	1.00
JONES, T. Gwynn: Pobun	£	1.00
MORGAN, J.J: Canmlwyddiant Daniel Owen	£	1.00
WYNNE, Elis: Gweledigaethau'r Bardd Cwsc (gol. Emrys ap Iwan, 1898)	£	2.00
LEWIS, Henry: Datblygiad yr Iaith Gymraeg	£	2.50
LLWYD, Morgan: Llyfr y Tri Aderyn (GPC 1928)	£	1.50
WYNNE, Elis: Gweledigaethau'r Bardd Cwsc (GPC 1948)	£	1.00
HUGHES, T. Rowland: Y Ffordd	£	1.50
EAMES, Marion: Seren Gaeth (copi newydd)	£	5.50
ELLIS, T.E: Gweithiau Morgan Llwyd (cyfrol 1)	£	5.00
LEWIS, Saunders: Braslun o Hanes Llenyddiaeth Gymraeg (arg 1)	£	6.00
WILLIAMS, D.J: A.E. a Chymru	£	2.00
HUMPHREYS, Emyr: Tri Llais (arg. 1)	£	3.00
JENKINS, Emlyn G: Cofiant Elfed	£	1.50
PARRY-WILLIAMS, T.H: Ysgrifau (arg. 1)	£	2.50
MOELWYN: Pedair Cymwynas Pantycelyn	£	1.00
LEWIS, Henry: Yr Elfen Ladin yn yr Iaith Gymraeg	£	1.00
LEWYS, Huw: Perl Mewn Adfyd	£	2.00
WILLIAMS, Waldo: Dail Pren	£	1.00
PHILLIPS, William: Rhosllanerchrugog – Atgofion	£	1.50
EVANS, Dyfed: Bywyd Bob Owen (arg. 2)	£	2.50
IFANS, Rhiannon: Sers a Rybana	£	6.00

CYFRES Y FIL: Gweithiau Dewi Medi (£1), Capelulo (£1), Tro i'r De (£1), Gwilym Hiraethog (£1), Hwiangerddi (£1.50), Geiriadur Cymraeg a Saesneg (£1.50), Diarhebion (£1.50), Dafydd Jones o Drefriw (£1), Sion Cent (£1), Islwyn (£1).

NORTH, F.J: Snowdonia.	£	18.00
EVANS, Ennis: Pruddiaith	£	.75
CYNDDELW: Gorchestion Beirdd Cymru	£	1.50
WILLIAMS, R. Bryn: Straeon Patagonia	£	1.00
LLWYD, Morgan: Llythyr i'r Cymry Cariadus. Ll. Ford Gron	£	.50
EVANS, Owen: Dinbych yn ei Hynafiaethau a'i Henwogion	£	6.00
BOWEN, D.J: Gruffydd Hiraethog a'i Oes	£	1.00
FYNES-CLINTON, F: Welsh Vocabulary of the Bangor District	£	60.00
TRAETHODYDD: Rhifyn Coffa T. Gwynn Jones, Ion. 1971	£	2.50
TRAETHODYDD: Rhifyn Coffa Waldo, Hyd. 1971	£	2.50
LLÊN CYMRU Cyf. 2, Rhif 1	£	1.50
LLÊN CYMRU Cyf. 3, Rhif 4	£	1.50
TALIESIN Cyf. 2	£	1.50
CEREDIGION Amryw rifynnau	£	1.00
LLENOR Amryw rifynnau	£	.50
BEIRNIAD Amryw rifynnau	£	.75

Cludiant yn ychwanegol